

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ
И ХОТЕЛИЈЕРСТВО**

Радован Сремац

**МОТИВИ ПОСЕТЕ ИЗРАЕЛСКИХ ТУРИСТА СРБИЈИ:
ЈЕВРЕЈСКА КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА БАШТИНА У
ВОЈВОДИНИ**

Мастер рад

Нови Сад, 2021.

ПРЕДГОВОР

Тему за овај мастер рад Мотиви посете израелских туриста Србији: јеврејска културно-историјска баштина у Војводини изабрао сам због свог дугогодишњег проучавања јеврејске историје и културе у Подунављу. Моје досадашње истраживање које је било првенствено и контексту историје и уметности, резултирало је публикавањем осам монографија и двадесет научних радова. Приступ изучавању и презентацији јеврејске културно-историјске баштине из перспективе туризма, као својеврсни интердисциплинарни приступ, у многоме је допринео мом виђењу ове тематике и продубио моја знања.

Велику захвалност дугујем ментору др Игору Стаменковићу на сугестијама приликом припреме овог рада, али и свим професорима са мастер студија Упорављање културним туризмом и културним наслеђем који су ме у току студија, као неког ван те струке, стрпљиво уводили у област туризма. Захвалност дугујем и свим појединцима и установама које су ми такође помагале у писању рада, нарочито у прикупљању информација. Посебну захвалност дугујем пријатељима из Израела који су се одазвали на моју молбу и учествовали у анкетама.

САДРЖАЈ

1. УВОД	4
2. ОСВРТ НА ИСТОРИЈУ ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ПОДУНАВЉУ	6
3. ПОСЕТЕ ТУРИСТИ ИЗ ИЗРАЕЛА У ПЕРИОДУ 2010-2019. ГОДИНЕ	9
4. ПОСТОЈЕЋЕ ЛОКАЦИЈЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ЊИХОВОГ ОБИЛАСКА	13
4.1. СИНАГОГА У НОВОМ САДУ	14
4.2. СИНАГОГА У СУБОТИЦИ	18
4.3. СИНАГОГА У ЗЕМУНУ	21
4.4. ЈЕВРЕЈСКО ГРОБЉЕ У ЗЕМУНУ	22
4.5. ЈЕВРЕЈСКО ГРОБЉЕ У НОВОМ САДУ	23
4.6. СПОМЕНИК <i>ПОРОДИЦА</i> – КЕЈ ЖРТАВА РАЦИЈЕ	24
5. УТИСЦИ ТУРИСТА ИЗ ИЗРАЕЛА НА WWW.TRIPADVISOR.CO.UK	25
5.1. ОЦЕНЕ СИНАГОГЕ У НОВОМ САДУ	25
5.2. ОЦЕНЕ СИНАГОГЕ У СУБОТИЦИ	30
5.3. ОЦЕНЕ СИНАГОГЕ (РЕСТОРАНА) У ЗЕМУНУ	31
5.4. ОЦЕНЕ ЈЕВРЕЈСКОГ ГРОБЉА У ЗЕМУНУ	33
5.5. ОЦЕНЕ СПОМЕНИКА <i>ПОРОДИЦА</i> И КЕЈА ЖРТАВА РАЦИЈЕ	34
6. АНКЕТНО ИСТРАЖИВАЊЕ	35
6.1. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ	37
7. МОГУЋНОСТИ КРЕИРАЊА ТУРИСТИЧКОГ ИТИНЕРЕРА ЗА ПОСЕТУ ЈЕВРЕЈСКОЈ КУЛТУРНОЈ БАШТИНИ У ВОЈВОДИНИ	42
7.2. ПРЕДЛОГ ИТИНЕРАРА	45
8. <i>SWOT</i> АНАЛИЗА	47
9. ЗАКЉУЧАК	48
10. ЛИТЕРАТУРА И ОСТАЛИ ИЗВОРИ ПОДАТАКА	49
БИОГРАФИЈА	51

1. УВОД

Када културно-историјска баштина представља мотив за посету неком граду или региону, и поред тога што додатни мотив може бити молитва на поменутим локацијама, свакако можемо говорити о културном туризму. Јевреји су на територији данашње АП Војводине присутни од античког периода и раног средњег века о чему говоре археолошки налази. Нововековна историја јеврејске заједнице на тлу Војводине оставила је много више материјалних остатака. На жалост, ужаси Холокауста готово су уништили ову заједницу и поред тога, уз деструктивну немарност послератног друштва, довели и до уништења великог сегмента јеврејске материјалне баштине (синагога, школа, гробалја итд). Већина Јевреја који су преживели Холокауст, у послератним годинама су емигрирали у новоосновани Израел чиме је између њихових напуштених постојбина и њих, а нарочито њихових потомака, створен културолошки, географски и временски јаз.

Слика 1. Синагога у Суботици. Извор:

https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B0

Туристи из Израела су у својим путовањима свакако мотивисани разним мотивима карактеристичним и за туристе из других држава. Међутим, специфичност јеврејске историје 20. века је можда довела до диференцирања посебне врсте културног туристе, туристе који покреће путовање у циљу упознавања сопствене културе. Под тим би се подразумевала посета израелских становника земљама из којих потичу њихови преци и које су напустили након Другог светског рата, односно посета породичној кући/имању, синагоги у месту становања предака, обилазак гробова предака као и свега онога насталог делање јеврејских заједница у прошлости.

Основна полазна хипотеза овог рада је да посета јеврејској културно-историјској баштини и упознавање са сопственим коренима представљају значајан удео у мотивацији израелских туриста за посету Србији.

Предмет овог рада је анализа и презентација културно-историјске баштине јеврејске провенијенције на тлу Војводине и њене улоге у мотивацији израелских туриста за посету Србији.

Задаци рада јесу да се на основу анкете, анализе постојећег стања и презентације могућности дође до информација о досадашњим разлозима посете израелских туриста Србији као и о потенцијалним мотивима за њихову посету у будућности а у контексту јеврејске културно-историјске баштине у Војводини. За анализу тренутног стања кориштени су коментари израелских туриста на сајту www.tripadvisor.co.uk. Овај сајт је изабран јер спада у најпопуларније платформе у свету туризма. Само у току 2019. године платформа је достигла 463 милиона просечних месечних јединствених посетилаца. Ова веб страница има верзије на 48 тржишта и 28 језика широм света, а садржи приближно 859 милиона рецензија и мишљења о приближно 8,6 милиона објеката.

Циљ рада је да се анализом тренутног стања јеврејске културно-историјске баштине на територији Војводине и њене туристичке организације, као и анкетирањем потенцијалних израелских туриста, истраже прави мотиви посета израелских туриста територији АП Војводине и утврди до ког степена ове туристе за посету АП Војводини, па и Србији, мотивише јеврејска културно-историјска баштина. Дакле, циљ је да се установи проценат потенцијалних културних туриста специфичног културног интересовања међу Израелцима везаним за АП Војводину и генерално Србију.

2. ОСВРТ НА ИСТОРИЈУ ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ПОДУНАВЉУ

Јеврејска баштина у Војводини представља најстарију баштину једног од народа који данас живи на овом подручју. Уз повремене прекиде, јеврејско присуство у Панонској низији може да се прати од античког периода. Међу најстарије археолошке налазе спадају оловне пломбе пронађене у Сотину, на простору античког дунавског лимеса.¹ Ове пломбе доказују не само присуство Јевреја у Срему у античко доба него и организоване контакте, највероватније трговину, између удаљених јеврејских заједница у Римском царству.

Слика 2. Пример оловне пломбе из Сотина са представом меноре, лулава и етрога на једној страни и палеохебрејским текстом на другој страни. Извор: Пкић, М, 2006.

На постојање античке синагоге у Мурси (данас Осијек) током II века упућује један епиграфски налаз.²

Доста млађи али у јавности и науци много познатији археолошки доказ присуства Јевреја у Подунављу јесте фунерални налаз из Челарева. У питању је некропола датирана у период средњег века, тачније крај VIII и почетак IX века.³

¹ Mato Пкић, *Antičke plombe iz Sotina (Cornacum)*. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 48/2006, стр. 57–80.

² D. Pinterović, *Da li je u rimskoj koloniji Mursa postojala sinagoga?*. Osječki zbornik IX-X (1965), стр. 61-74.

³ *Naučni skup: Menore iz Čelareva, 23. februar 1981*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1983; Radovan Bunardžić, *Izložba Menore iz Čelareva*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980.

Слика 3. Пример надгробника из Челарева са јеврејским симболима. Извор: <http://archanthis.org/inicijativa-avarska-nekropola-u-celarevu-ka0-kulturno-dobro-od-nacionalnog-znacaja/>

Трагови јеврејске културе из нововековне историје много су бројнији и разнороднији. Јеврејска историја током 18. и 9. века протекла је у знаку константне забране насељавања на територији данашње Војводине. Ове забране су повремено умањиване или укидане али све до закона о грађанској равноправности Јевреја цара Франца Јосефа из 1867. године, и потом закона о изједначавању израелске (Мојсијеве) вере са осталим признатим вероисповестима у Аустро-Угарској монархији из 1895. године, Јевреји нису могли живети на овом простору без посебних дозвола и без сталних напада на њих.⁴

Јевреји се у нововековној историји први пут у Бачкој помињу у Новом Саду, тада Рацком Селу. Крајем 17. века се, према документима из архива католичке жупе у Петроварадину, један „Јудеус“ Каледеу преселио из Петроварадина у Рацко Село (Нови Сад).⁵ До интензивнијег насељавања Јевреја на ово подручје дошло је због доношења закона о ограничавању склапања бракова код Јевреја 1726. године према којем се само најстарији син из јеврејске породице смео оженити у земљи у којој се родио и потом ту остати, док су се млађи синови који су желели основати породицу

⁴ П. Шосбергер, *Јевреји у Војводини. Кратак преглед историје војвођанских Јевреја*. Нови Сад: Прометеј, 2001. Стр. 28.

⁵ R. Sremac, *Jevrejske porodice u Novom Sadu i okolini / Jewish families in Novi Sad and the surroundings*. Šid: Zavičajni klub opštine Šid, 2019. Стр. 5-6.

морали иселити.⁶ Следећи помен Јевреја је у Кули 1709. године. Први Јеврејин на северу Бачке се помиње у Сомбору 1735. године, затим у Сивцу и Бачу 1736. године, наредне године у Бачком Петровцу се помиње чак 15 породица, па у Бездану 1740. године, Апатину 1749. године, Раткову 1756. године, Суботици 1764. године, Бачкој Паланци 1771. године, Каравукову 1776. године, Сенти 1783. године итд. Према попису из 1779. године у Јевреји су били насељени у 37 бачких места.⁷

Јевреји се због званичне царске политике насељавања Немаца у Банат, овде досељавају нешто касније. Осим усамљеног помена Јевреја у Панчеву у време турске превласти 1494. године, први Јевреји у Банату се помињу тек 1747. године у Зрењанину, затим Вршцу 1766. године, Кикинди 1784. године, Мокрин 1793. године итд.⁸

Што се тиче територије Срема, Јевреји су насељавали Земун током 17. века али се први пут по имену помињу тек 1726. године. Године 1695. помињу се у Петроварадину, затим у Шиду 1721. године, 1722. године у Сремској Рачи, Белегишу 1751. године, Сремској Митровици 1786. године итд. Почетком 19. века Јевреји су насељавали готово сва места у Срему.⁹

Од момента насељавања Јевреја у ове крајеве почиње и јачање и консолидација ових заједница. Скоро цео 19. век и прва половина 20. века (до 1941. године) представљају време просперитета јеврејских заједница у Војводини.

Од 19.000 Јевреја који су живели у Војводини уочи Другог светског рата, рат је преживело само 3.572 (18,7%). У Израел се након рата иселило 2.482 Јевреја из Војводине.

⁶ Тај закон је углавном био објављен за аустријске и чешко-моравске покрајине царства како би се „растеретиле” од јеврејског становништва, а узроковао је сељење јеврејских младића из споменутих покрајина у Угарску и њене северозападне жупаније (Nyitra, Poszony i Trencsen).

⁷ П. Шосбергер, наведено дело, стр. 11-14.

⁸ П. Шосбергер, наведено дело, стр. 15.

⁹ П. Шосбергер, наведено дело, стр. 16.

3. ПОСЕТЕ ТУРИСТИ ИЗ ИЗРАЕЛА У ПЕРИОДУ 2010-2019. ГОДИНЕ

Прекретницу српско-израелских односа у контексту туризма представља укидање визног ограничења између ове две земље септембра 2009. године. Према подацима израелског Државног завода за статистику, током 2011. године Израел је посетило 4.700 српских туриста у поређењу са 1.400 из 2009. године. Према подацима Републичког завода за статистику, израелски туристи у периоду од 2010. до 2019. године чине мали проценат страних туриста у Србији. На основу табеле 1. долази се до закључка да су у овом периоду израелски туристи у просеку чинили тек 1.28% од укупног броја страних туриста у Србији. Повећање броја израелских туриста прати општи тренд повећања страних туриста у Србији.

Табела 1. Кретање броја долазака и ноћења туриста из Израела у периоду 2010-2019. године¹⁰

Година	Укупно долазака страних туриста	Доласци туриста из Израела		Укупно ноћења страних туриста	Ноћења туриста из Израела	
		Број	Процент		Број	Процент
2010.	682.681	3.131	0.45%	1.452.156	7.691	0.52%
2011.	764.167	3.422	0.44%	1.643.054	8.473	0.51%
2012.	809.967	3.957	0.48%	1.796.217	9.070	0.50%
2013.	921.768	4.217	0.45%	1.988.393	10.169	0.51%
2014.	1.028.732	8.878	0.86%	2.161.054	19.502	0.90%
2015.	1.132.221	8.897	0.78%	2.409.680	21.823	0.90%
2016.	1.281.426	15.129	1.18%	2.738.998	42.386	1.54%
2017.	1.497.173	40.942	2.73%	3.175.127	125.129	3.94%
2018.	1.710.514	31.940	1.86%	3.657.868	98.833	2.70%
2019.	1.846.551	29.627	1.60%	4.010.378	87.828	2.19%

¹⁰ Извор података: *Статистички годишњак Републике Србије*, 2010, Београд, 2010; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2011, Београд, 2011; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2012, Београд, 2012; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2013, Београд, 2013; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2014, Београд, 2014; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2015, Београд, 2015; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2016, Београд, 2017; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2017, Београд, 2018; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2018, Београд, 2019; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2019, Београд, 2020; *Саопштење Републичког завода за статистику - Статистика угоститељства и туризма*, Број 16 - год. LXIX, 31.01.2019; *Саопштење Републичког завода за статистику - Статистика угоститељства и туризма*, Број 20 - год. LXX, 31.01.2020.

У посматраном периоду највећи број израелских туриста је посетио Србију 2017. године када је од укупно 1.497.173 страних туриста 40.942 или 2.73 % било из Израела (Табела 1). Те године од 44 посматране земље, Израел се по броју туриста у Србији налазио на петнаестом месту (након Босне и Херцеговине, Турске, Бугарске, Хрватске, Црне Горе, Словеније, Немачке, Грчке, Румуније, Македоније, Кине, Руске Федерације, Италије и Пољске). Од укупног броја израелских туриста у Србији те године, 37.017 је посетило северни део Србије (регион Београда и АП Војводина) односно 90.3 %.

Табела 2. Кретање броја долазака туриста из Израела према регионима (Сремац, Р. 2021)¹¹

Година	Укупно долазака туриста из Израела	Доласци туриста из Израела у Србију - север		Доласци туриста из Израела у Србију - југ
2011.	3.422	2.892	84.51%	530
2012.	3.957	3.043	76.90%	914
2013.	4.217	3.490	82.76%	727
2014.	8.878	7.580	85.38%	1.298
2015.	8.897	6.723	75.56%	2.174
2016.	15.129	12.812	84.69%	2.317
2017.	40.942	37.017	90.30%	3.925
2018.	31.940	28.046	87.81%	3.894
2019.	29.627	26.529	89.53%	3.098

У расподели израелских туриста, Северни део Србије (регион Београда и АП Војводина) увек држи примат у односу на југ Србије: од 84.51% од укупног броја 2011. године, 75.56% 2015. године до 89.53% 2019. године (Табела 2). Разлози за овако драстичну разлику расподеле туриста у Србији могу бити следећи: занимљивије туристичке дестинације, већи проценат Израелаца који воде порекло из ових крајева, степен очуваности јеврејског наслеђа итд.

¹¹ Извор: *Статистички годишњак Републике Србије*, 2011, Београд, 2011; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2012, Београд, 2012; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2013, Београд, 2013; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2014, Београд, 2014; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2015, Београд, 2015; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2016, Београд, 2017; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2017, Београд, 2018; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2018, Београд, 2019; *Статистички годишњак Републике Србије*, 2019, Београд, 2020.

Графикон 1. Кретање броја израелских туриста у Србији у периоду 2010-2019. године (Сремац, Р. 2021)

Повећање броја израелских туриста приказаном на Графикону 1. свакако је резултат напора Туристичке организације Србије на пољу презентације туристичке понуде Србије. ТОС редовно учествује на сајму туризма у Тел Авиву. Такође, у више наврата су израелски новинари, туроператери и туристички промотери боравили у Србији у циљу промоције исте израелским туристима. У питању су аутори онлине магазина *Hashirion*, *Habitahon*, *Behazit Hahaklaut*, *Jerusalem Shelanu*, *Hazman Hashlishi*, затим *Monitour*, *National Geographic Israel*, *Passport*, *IAS Israel*, *Yedihut Ahronoth*, *Ynetnews*, *La'hisha*, *Lametayel Tourism Portal*, *Yedioth (Maslol)*, *Walla Web* и *Globes-Passport*. У периоду од 2016. до 2017. године у Србији је у сарадњи ТОС-а и *Air Serbia* боравило више од двадесет представника организатора путовања попут *Lachish Tours*, *Ofakim Travel*, *Maaz Travel*, *Easu trav*, *Travel to Balkan*. У организацији ТОС-а у току 2017. године организована је и посета Србији за представнике израелске компаније *Натур* који су се упознали са богатом туристичком понудом наше земље. Значајан је податак да ова израелска компанија у свом саставу послује и са авио компанијом *ISRAIR* која је од 2016. године увела и директне летове за Београд, Директне летове између Тел Авива и Београда редовно организује и авио компанија *Arkia*.¹² Све ове

¹² <https://www.srbija.travel/vesti/8574-izraelski-novinari-upoznaju-lepote-srbije;>
<https://www.srbija.travel/vesti/9032-izraelski-turoperateri-uz-tos-upoznaju-srbiju;>

активности значајно су допринеле да се у току 2017. године посета туриста из Израела знатно повећа, како у броју долазака за чак 171%, тако и у броју ноћења, 195% у односу на 2016. годину. Веома значајан је био и моменат увођења дневне директне линије Београд – ТелАвив националног авио превозника *Air Serbia* јануара 2014. године. О значају презентовања туристичке понуде Србије и заинтересованости израелских туриста, пословне јавности и медија говори и чињеница да је најзначајнији израелски портал посвећен туризму рангирао Београд на четрнаестом месту међу најпопуларнијим светским туристичким дестинацијама.¹³

<https://www.srbija.travel/vesti/9543-izraelski-novinari-upoznaju-lepote-srbije-u-zimskom-periodu>;

<https://www.srbija.travel/vesti/14575-izraelski-novinari-u-poseti-srbiji>;

<https://www.srbija.travel/vesti/28916-organizatori-putovanja-iz-izraela-u-poseti-srbiji>.

¹³ <https://www.srbija.travel/vesti/30455-srbija-medju-najpopularnijim-destinacijama-u-izraelu>.

4. ПОСТОЈЕЋЕ ЛОКАЦИЈЕ И ОРГАНИЗАЦИЈА ЊИХОВОГ ОБИЛАСКА

Узимајући у обзир мали број туристички сређених локација јеврејске провенијенције и број туриста из Израела који долазе у Србију а при томе обилазе ове локације, онда се долази до закључка да ове „јеврејске“ локације нису повод за долазак ових туриста. Колико је познато, од свих локација јеврејске провенијенције данас је на територији Војводине могуће званично обићи само синагоге у Новом Саду и Суботици. Све остале локације које се директно или индиректно везују за Јевреје нису сређене за потребе туриста, не постоји никаква организација и њихов обилазак је индивидуалан и у приватне сврхе. Ту су у питању првенствено гробља.

Према подацима добијеним од Марка Фишера туристичког водича из Новог Сада који је специјализован за туристичко вођење израелских туриста, Србија је у Израелу представљена првенствено као јефтина дестинација богата атракцијама. Према његовим подацима, у периоду од 2016. године до почетка пандемије 2020. године, просечни израелски туриста је проводио у Србији од три до четири дана, у складу са постојећим летовима (четвртак – недеља). Један туриста из Израела у Србији потроши у просеку 1000 до 1200 евра на путовање, смештај, исхрану и излете унутар Србије. Интересовање им је првенствено усмерено на обилазак атракција и шопинг. Када су у питању посете Новом Саду, неизбежна атракција је новосадска синагога и споменик жртвама новосадске рације - *Породица*. Готово сваки туриста, неvezано за његов профил, заинтересован је за обилазак локација везаних за Холокауст. Са друге стране, много мање интересовање влада за детаљнији обилазак јеврејске културно-историјске баштине. Ту спадају, на пример, гробља која су интересантна појединцима тек због актуелних дневно-политичких дешавања: гробови предака актуелног шефа дипломатије Израела Јаира Лапида, гроб Жељка Јакова Мрвице, наредника Гивати бригаде настрадалог у терористичкој акцији Хамаса и јединог припадника Израелских одбрамбених снага (IDF) сахрањеног ван Израелаитд. Изузетак представљају гробови бабе и деде од Теодора Херцла, зачетника идеје о модерној држави Израел, који се налазе на јеврејском гробљу у Земуну.

Према доступним подацима, Марко Фишер је тренутно једини туристички водич у Србији који организује стручна вођења на хебрејском језику. Своје туре промовише преко - блога: <https://mfishercompany.weebly.com/>,

- фејсбук странице:<https://www.facebook.com/MFisherCompany>, и
- youtube канала:
<https://www.youtube.com/channel/UCAFoLPMtBPI5cf6S9ETDq4Q/featured>.

4.1. СИНАГОГА У НОВОМ САДУ

Најранији подаци о постојању синагоге у Новом Саду срећу се у историјским изворима из 1717. године. Била је то једноставна грађевина од непечене цигле, покривена трском, прилагођена намени. Скоро три деценије у њој је држана служба за Јевреје из Новог Сада и околних села. Одлуком Магистрата Слободног краљевског града Новог Сада из 1748. године ова богомоља је морала бити дислоцирана без одлагања. На молбу Јеврејске општине одређена је трајна локација за нови молитвени дом на месту где се налази данашња велелепна синагога. И ова, друга по реду грађевина, сазидана је од лошег материјала, мала и тескобна. Коришћена је до 1780. године, када је заједница одлучила да се задужи и подигне већу и квалитетније грађену синагогу. Служила је до 1826. године. Те године је освећена нова синагога саграђена на месту старе и на докупљеном суседном плацу. Делимично изгорела у пожару 1849. године који је захватио град после бомбардовања са Петроварадинске тврђаве, обнављана је и опремана у неколико наврата. Последња служба обављена је у овој синагоги 3. јуна 1906. године. Данашња синагога је саграђена по пројекту инжињера Липота Баумхорна, а освећена је 8. септембра 1909. године. Садржи 584 места за мушкарце, постављених у четири колоне у приземљу и 416 места за жене на галеријама. Димензије зграде су 52 x 25 метара, висина главне куполе је 40 м, и две бочне куполе по 27 м. Пречник главне куполе је 12 м. Грађена је у сецесијском архитектонском стилу жутом клинкер циглом, унутрашњост је украшена богатом штучо декорацијом са 300 квадратних метара витража. Синагога је добила оргуље 1908. године, које је власт 1955. године демонтирала и продала загребачкој Музичкој академији. Велику уметничку вредност има парохет, застор за орман у којем су чуване свете књиге, данас део сталне поставке Јеврејског историјског музеја у Београду.

Слика 4. Изглед синагоге у Новом Саду.
Извор:
<https://www.pinterest.de/pin/570057265340413905/>

После рата на згради синагоге је постављена спомен-плоча са следећим текстом:
„Из ове зграде су 26.4.1944. године депортовани новосадски јевреји у нацистичке
концентрационе логоре уништења”.

Слика 5. Прочеље синагоге.

Извор: https://www.radiodelta.rs/wp-content/uploads/2020/09/ACA_1958-4-Medium-1.jpg

Туристичке посете новосадској синагоги су у организацији Јеврејске општине Нови Сад. О условима посете синагоги налазе се подаци на интернет сајту ове општине. Услед повећаног броја посета туриста синагоги и због повећаних мера безбедности јеврејских објеката, синагога из безбедносних разлога није отворена стално, па је посету могуће остварити само организовано. Посете (дан, време и број посетилаца) се обавезно најављују преко канцеларије Јеврејске општине сваког радног дана од 8 до 14 часова (посете суботом и недељом најавити у петак до 14 часова) и то преко мејла jonovisad@sbb.rs или телефона + 381 (0)21/423-882 и +381 (0)21/6615-750. Посета синагоги се води као бесплатна али на улазу је потребно дати донацију од 100 динара по посетиоцу. Иако се синагога данас не користи у верске сврхе, захтева се од посетилаца да морају да буду пристојно обучени да се пристојно понашају. Јеврејска општина као организатор посета задржава право измена термина због тога што се синагога користи за концертне и друге културне догађаје.¹⁴

Према подацима Републичког завода за статистику Нови Сад је 2019. године посетило 683 туриста из Израела и остварило 1404 ноћења. На основу података Туристичке организације града Новог Сада добијених из 28 хотела и 6 других смештајних објеката, Нови Сад је у 2019. године посетило 590 туриста из Израела који су остварили 1269 ноћења, а у просеку су боравили 2,15 дана. Према подацима ТО Нови Сад, број туриста из Израела је био много већи, будући да је велики број индивидуалних и групних агенцијских посета било без ноћења. Туристичке информативне центре ТО Нови Сад у 2019. години посетило је 129 туриста из Израела. Туристичка организација Града Новог Сада је у сарадњи са Јеврејском општином Нови Сад 2014. године организовала индивидуалне и групне обиласке синагоге, а 2017. године и 2018. године и индивидуалне посете синагоги у оквиру туре *Нови Сад из јеврејског угла*.¹⁵ Према подацима туристичког водича Марка Фишера, новосадску синагогу дневно обиђе у просеку између 50 и 100 посетилаца међу којима у пуној сезони (април-октобар) буде између око 20 израелских туриста.¹⁶

¹⁴Извор: https://www.jons.rs/company_news1.php?id1=1023 (приступљено 14.7.2021)

¹⁵Захваљујем се колегама из Туристичке организације новог Сада на уступљеним информацијама.

¹⁶Од Јеврејске општине Нови Сад је добијено обавештење да они не воде евиденцију о броју посетилаца синагоги па је из тога разлога изостао тај податак из тог извора у овом раду.

Слика 6. Ентеријер синагоге.

Извор: <https://novisad.travel/cp/%D1%86%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B5-%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B5/novosadska-sinagoga/>

Комплексу синагоге припадају и зграде лево и десно од ње. У питању су школска зграда подигнута је 1907. године и зграда јеврејске општине, чинећи са зградом Јеврејске општине подигнута је 1908. године. Ова три објекта чине јединствену архитектонску и урбану пејзажну целину.

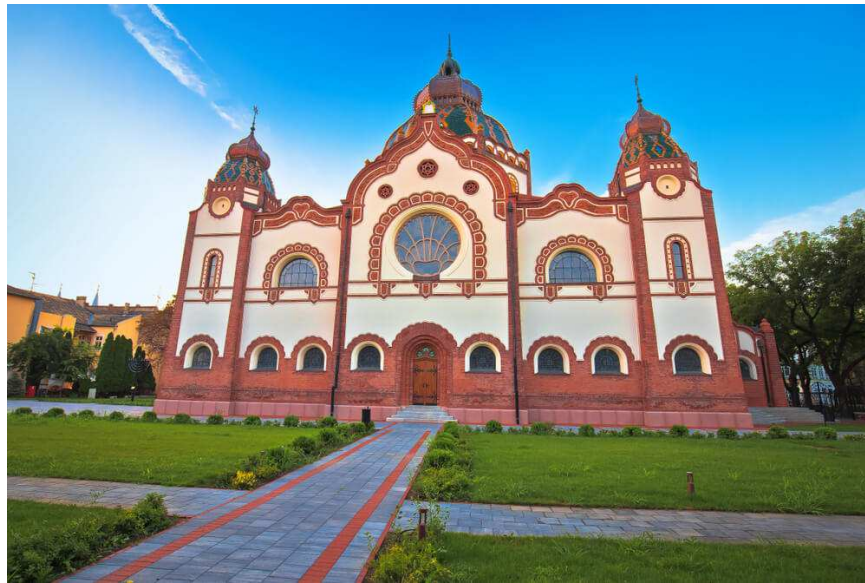

Слика 7. Комплекс синагоге, Јеврејске школе и Јеврејске општине 1920-их. Извор: <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882>

4.2. СИНАГОГА У СУБОТИЦИ

Синагога у Суботици као други објекат јеврејске провенијенције прилагођен туристичким потребама такође је добио позитивне оцене, с том разликом да је код ове синагоге акценат у коментарима стављен на њен изглед и естетске вредности. Негативне и ниске оцене дате су у периоду пре сређивања синагоге.¹⁷ На сајту www.tripadvisor.co.uk налази само два коментара туриста из Израела.

До 2020. године не постоје подаци о броју израелских туриста у Суботици, јер Израел није у првих двадесет држава из које долазе туристи у овај град. Од прошле године, када је са применом почела апликација *e-туриста*, постоји податак да је Суботицу у 2020. години посетило 77 туриста из Израела. Наравно, због пандемије која је обележила већи део године, овај податак није релевантан.¹⁸ Према подацима туристичког водича Марка Фишера, он одведе месечно у просеку 24 израелских туриста у Суботицу да обиђу синагогу.

Слика 8. Синагога у Суботици. Извор: <https://ddl.rs/svet/subotica-ovaj-srpski-grad-je-proglasen-za-najbolje-cuvanu-tajnu-na-svetu/>

¹⁷https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g304096-d324048-Reviews-or50-Synagogue-Subotica_Vojvodina.html (Приступљено 7.11.2021)

¹⁸ Подаци добијени од Туристичке организације Суботице.

Суботичка јеврејска заједница је грађевинску парцелу за синагогудобила 1892. године као донацију од Адолфа Геигера. Синагога је саграђена по нацрту Марцела Комора (1868, Пешта - 1944, Шопронкрстур) и Деже Јакаба (1864, Бихарев - 1932, Будимпешта). Градња синагоге је започела 1900. године а завршена три године касније када је 17. септембра 1903. године одржана свечана инаугурација храма.¹⁹

Објекат стоји на угаоној парцели између данашњег Трга синагоге и Трга Јакаба и Комора, а према тадашњој владајућој пракси саграђен је увучен од линије улице. Првобитно је на парцели било још три приземне зграде: објекат кошер касапнице и домарева кућа, као и једна много већа - зграда јеврејске школе која је срушена 1980. године. Једносратна зграда Јеврејске општине се такође налази на овој парцели и има излаз на улицу Димитрија Туцовића. Користе је суботички Јевреји као друштвене просторије за окупљање, а малу синагогу у приземљу верници употребљавају као молитвени простор. Зграду Јеврејске општине, некадашњу школу, као и објекат кошер касапнице су такође пројектовали Јакоб и Комор. Постојећи објекти данас представљају просторну културно-историјску целину са синагогом.

Суботичка синагога је крунисана великом византијском централном куполом, којој се са четири угла придружују „сахат куле“ са мањим угаоним куполама које су покривене емајлираним цреповима. Основа молитвеног простора храма је правилног квадратног облика димензија 25 x 25 m, са уписаним православним крстом, а која се развија око четири пара челичних стубова постављених симетрично у осмоугаоном положају. Висина унутрашњег простора износи 25 m, а распон куполе је 12,6 m. Изворно је у приземљу било 950 места за седење за мушкарце, а на галерији још 530 за жене. Правоугаонираспоред упућује на ашкенаску ортодоксну традицију грађења синагога, а с обзиром да су синагогу саградили чланови суботичке верске заједнице који су следили неолошки правац, бима и Арон ХаКодеш, нису на средини, као код ортодоксних синагога, него слично хришћанским олтарима налазе се на источној страни.

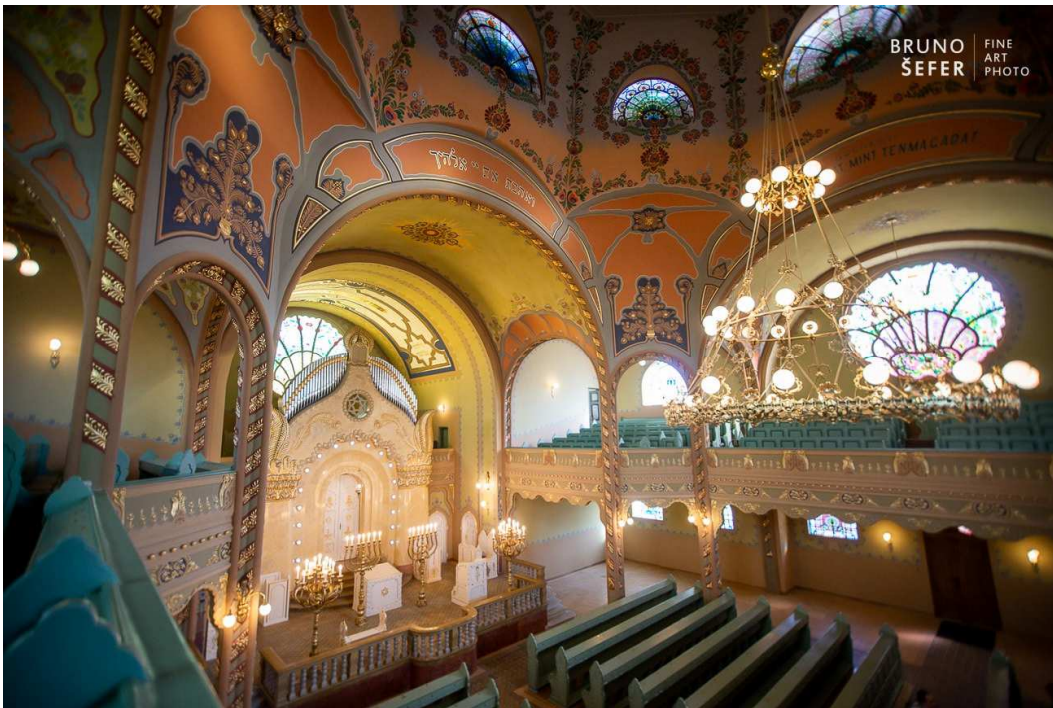
Врата ормана за чување свитака торе на основу израелске традиције покривао је парохет (покривач Арон ХаКодеша), који данас недостаје. Двокрилна лучна врата су декорисана сецесијском, фолклорном орнаментиком, изнад се налази вечни пламен и хебрејски натпис, у преводу: „СВУДА ВИДИМ ГОСПОДА ИСПРЕД СЕБЕ“. На таваници се може видети неколико хебрејских натписа о музици: „ХВАЛИТЕ ГА

¹⁹ Габор Деметер, *Синагога у Суботици*. Суботица, 2018.

ЖИЧАНИМ И ДУВАЧКИМ ИНСТРУМЕНТИМА" и „ХВАЛИТЕ ГА ИНСТРУМЕНТИМ“.

Фасадесе могу поделити у три хоризонталне зоне. Најнижа зона, најближа земљи, састоји се од сокле изведене од ружичастог вештачког камена и фасадне траке обложене црвеном душло пресованом опеком. Она симболизује материјални, овоземаљски свет. Зона изнад је обрађена у наизменичном следу површина од фасадне опеке и малтерисаних површина, а декорисана је флоралним украсним елементима од теракоте у оригиналу и витражима унутар округлих и лучних прозорских отвора. Ову зону са горње стране затвара валовита атика, са рељефним флоралним украсним елементима. Ова међузона представља рај на земљи, изгубљени еденски врт. Она формира прелаз између материјалног и небеског, духовног живота, коју симболизира највиша зона, свет купола.

У предворју синагоге се налазе спомен-плоче са именима донатора и жртава Холокауста из Суботице.

Слика 9. Ентеријер синаге у Суботици. Извор: <https://www.gradnja.rs/suboticka-sinagoga-restauracija/>

4.3. СИНАГОГА У ЗЕМУНУ

Земунска синагога је ашкенауска синагога која се налази у старом језгру Земуна на углу улица Преке и рабина Јехуде Алкалаја. Сазидана је 1863. године. Земунски Јевреји су у највећем броју убијени у Холокаусту док се мањи број преживелих након рата одселио у Израел. Године 1962. земунска јеврејска општина продала је објект општини Земун, а општина је синагогу користила за састанке и програме културно-уметничког садржаја, након тога и као магацин. У новембру 1969. године, синагога је постала дискотека, а након тога претворена у ресторан. У главном делу се налази дрвена галерија за жене. Таваница објекта је равна са орнаментима. На синагоги је сачувано верско обележје, две таблице са десет Божјих заповести. Републички завод за заштиту споменика културе Београд је предвидео повратак сакралног објекта синагоге, а 2016. године Агенција за реституцију је вратила власништво над синагогом Јеврејској општини Земун, али је у договору са закупца објект остао у функцији ресторана.

Слика 10. Синагога у Земуну. Извор. <http://www.joz.rs/sinagoga.html>

4.4. ЈЕВРЕЈСКО ГРОБЉЕ У ЗЕМУНУ

Јеврејско гробље у Земуну заузима површину од око 0,4 хектара. На њему је данас сачувано 563 споменика хронолошког распона од 18. до 20. века. На гробљу се налазе споменици жртвама Холокауста и жртвама фашизма. Гробље је данас у власништву Јеврејске општине Земун.

Слика 11. Јеврејско гробље у Земуну. Извор: <https://korzoportal.com/stara-groblja-bastina-kulture-jednog-vremena/5-jevrejsko-groblje-u-zemunu/>

4.5. ЈЕВРЕЈСКО ГРОБЉЕ У НОВОМ САДУ

Јеврејско гробље у Новом Саду се налази у улици Дожа Ђерђа. Настало је почетком 19. века (најстарији споменик је из 1811. године), а стављено је ван употребе 1974. године да би се након десет година поново отворило за сахрањивање. Уз посебне услове од 1992. године поново је омогућено сахрањивање.²⁰ Гробље је површине 1,5 хектара. На гробљу данас постоји 3273 гроба у 31 реду.²¹

Репрезентативна капела на гробљу, трећа по реду, завршена је 1905. године. Монументални улазни портал оивичен је стубовима изнад којих се налази кружни прозор изведен у форми витража са симболом Давидове звезде. На левој страни спољашњег зида капеле са унутрашње стране гробља, уграђена је мермерна плоча на хебрејском језику из друге половине осамнаестог века са претходног гробља.

Поред капеле налази се споменик жртвама фашизма и новосадским Јеврејима погинулим у Другом светском рату.

Данас је Јеврејско гробље заштићено у оквиру просторно културно-историјске целине „Гробља ван употребе”.

Слика 12. Капела и улаз на јеврејско гробље у Новом Саду. Извор: <http://www.zzskgns.rs/zavrsetak-radova-na-obnovi-kapele-na-jevrejskom-groblju-u-ulici-doza-djerdja-u-novom-sadu/>

²⁰Olga Andrašić, *Sećanja najevrejski Novi Sad*. Преузето са: <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882> (приступљено 14.7.2021).

²¹<https://www.lisje.com/groblja/jevrejsko-groblje/> (приступљено 14.7.2021)

4.6. СПОМЕНИК *ПОРОДИЦА* – КЕЈ ЖРТАВА РАЦИЈЕ

На дунавском кеју у Новом Саду налази се скулптура *Породица*, рад академског вајара Јована Солдатовића, постављена у име сећања на неколико хиљада убијених Новосађана, претежно Срба, Јевреја и Рома. Систематско и плански спровођено ликвидирање Јевреја од мађарског окупационог режима почело је по њиховом успостављању власти у граду и читавој Бачкој априла 1941. године. Принудни рад, појединачна убиства, пљачке и терор прерасли су у масовни покољ на улицама града и Дунавском кеју 23. јануара 1942. године. Као сећање и пијетет према страдалима у овом ужасном злочину град Нови Сад је део обале Дунава претворио у спомен-комплекс. Године 1971. постављена је бронзана вајарска композиција која представља мајку и оца са дететом, висока 4 m. Сведеним линијама, импозантна у својој једноставности, доминира простором и видљива је са реке и петроварадинске стране Дунава. Споменик је утврђен за непокретно културно добро, знаменито место од великог значаја. Овде се сваког 23. јануара окупљају потомци страдалих, грађани Новог Сада, верски и политички званичници, дипломатски представници, да одају почаст убијенима и позову на мир и толеранцију са апелом да се овакво зло никада и нигде више не догоди.²²

Слика 13. Споменик *Породица*. Извор:

<https://www.flickr.com/photos/78715350@N06/14563428482>

²² Olga Andrašić, *Sećanja na jevrejski Novi Sad*. Преузето са: <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882> (приступљено 14.7.2021).

5. УТИСЦИ ТУРИСТА ИЗ ИЗРАЕЛА НА WWW.TRIPADVISOR.CO.UK

Данас на интернету постоји више претраживача/сајтова који су посвећени утисцима туриста. Из разлога објашњених у уводном тексту за овај рад је одабран сајт www.tripadvisor.co.uk којем је приступано у периоду од 10-11. јула 2021. године.

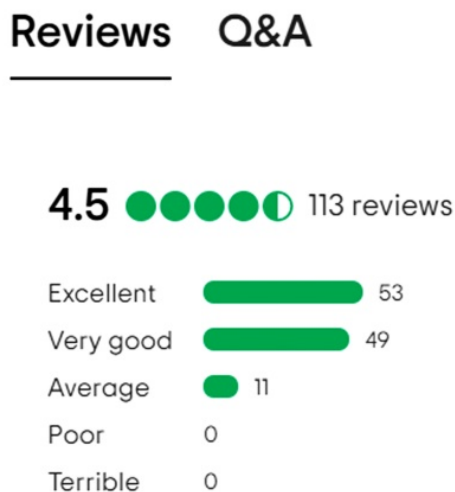
На сајту www.tripadvisor.co.uk налази се пет локација везаних за јеврејску историју и културу, а које су посетиоци из Израела оценили. То су синагоге у Новом Саду, Земуну и Суботици, јеврејско гробље у Земуну и споменик *Породица* у Новом Саду.

Новосадска синагога је од израелских туриста добила одличне и врлодобре оцене. Према коментарима се може закључити да су посетиоци углавном свесни историјског контекста синагоге и значаја новосадске јеврејске заједнице.²³

5.1 ОЦЕНЕ СИНАГОГЕ У НОВОМ САДУ

Синагога у Новом Саду је оцењена укупно 113 пута при чему је оцењена са високим оценама (Графикон 2).

Графикон 2. Оцене новосадске синагоге

Извор: www.tripadvisor.co.uk

²³https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g295380-d550547-Reviews-The_Synagogue-Novi_Sad_Vojvodina.html (Приступљено 11.7.2021)

 nadi O o
Israel • 1,093 contributions

 0

One of the largest synagogues

Jun 2015 • Friends

It is hard to believe how big is this synagogue and we are talking about Novi Sad with fairly small Jewish population .The size is impressive both from inside and outside.

Written 4 July 2015

Коментар 1.

 eilonglen
Ashkelon, Israel • 342 contributions

 2

"De-consecrated synagogue finds a new identity..."

Feb 2017 • Couples

This impressive and stately synagogue is testament to a kinder and more sympathetic period in the Balkans history and dominates the main thoroughfare of Novi Sad, Serbia's second city. Respectfully restored and maintained by the city government, it now serves as the city's concert venue, supervised by a resident caretaker.

The structure's past glory is evidenced by the beautiful stained-glass windows dominating the high, vaulted ceilings, while the seating arrangements still remind one of its previous incarnation. The fate of this relic could have been otherwise...

[Read less](#) ^

Written 23 March 2017

Коментар 2.

Већина коментара је усмерена ка естетици али и историјском контексту и историјском значају синагоге. Посетиоци су очигледно или унапред упућени у историјат јеврејске заједнице у Новом Саду или су добили квалитетно вођење кроз синагогу.

Наредна два коментара такође помињу шири контекст синагоге али и њен

 Shahar L
Herzliya, Israel • 219 contributions

 0

карактер ашкенаске
богостоље.

its closed...

Mar 2017

The exterior of the synagogue is beautiful, but you can't go in, as its closed most of the time. they do concerts from time to time - but if you're set on going in - need to check in advance when is it open for the public

Written 12 May 2017

Коментар 3.

 Yigaldoga
Jerusalem, Israel • 941 contributions

 1

The synagogue is inactive and the hall is now used for events

Oct 2017

A beautiful synagogue building in the style of the Ashkenazic community that has been preserved to this day, since today there is no religious Jewish population The synagogue is inactive and the hall is now used for events

At the entrance there is a display of Jewish exhibits

Written 21 October 2017

Коментар 4.

 vicki w
Modiin, Israel • 500 contributions

 2

Beautiful monumental building

Jul 2019 • Friends

Visiting this architectural gem one can't stop thinking of the lost Jewish community life here in Novi Sad. So tragic. I spent an hour there enjoying the rehearsal of an orchestra that's now using it as a concert hall (the Jewish community rents it)

Written 11 July 2019

 Fane Babanul
Rishon Lezion, Israel • 1,947 contributions

 0

One of the grandest synagogues in Europe

May 2019 • Couples

This building is one of the most imposing, built by what was once one of the richest communities in Europe.

The building exterior is beautifully restored and is definitely worth the short walk from the city center.

Written 28 August 2019

This review is the subjective opinion of a Tripadvisor member and not of Tripadvisor LLC.

 TheShis
Tel Aviv, Israel • 29,423 contributions

 2

A gorgeous synagogue.

Aug 2019

This is a truly wonderful building and one of the largest synagogues in Europe.

The imposing building also marks the place where Jews were gathered and then sent to the death camps in 1944.

Written 7 September 2019

Коментар

5.

Коментар

6.

Коментар

7.

Коментари 5, 6 и 7 постављени су од особа које су очигледно упознате са историјским контекстом објекта буудћи да спомињу значај јеврејске заједнице у Новом Саду пре Холокауста али и да је синагога служила као сабирни центар за новосадске Јевреје пред одвођење у логор.

 Ronen
Tel Aviv, Israel • 70 contributions

 1

חובה לביקור לכל יהודי

Aug 2019 • Solo

מבנה בית הכנסת מרשים, מזכיר קצת כניסיה. כיום משמש בעיקר לקונצרטים ואירועים. לפעמים בחגי תשרי הקהילה היהודית מביאה שליח ציבור

המקום פתוח עד השעה 15, וניתן לשמוע הסברים בעברית על המקום.

בית הכנסת הזה הוא עדות חיה לקהילה תוססת שהיתה כאן לפני המלחמה, כיום יש מיעוט של יהודים במקום, שלא נוהגים להתפלל במקום.

Written 13 August 2019

Коментар 8.

Превод коментара: Сваки Јеврејин треба обавезно да је посети. Структура синагоге је импресивна, помало подсећа на њој сродне синагоге. Данас се углавном користи за концерте и разне манифестације, а понекад и за верске празнике. Место је отворено до 15 часова, а тумачење о синагоги можете добити и на хебрејском језику. Ова синагога је живо сведочанство о живој заједници која је овде постојала пре рата, данас у месту постоји мало Јевреја, који не практикују верске обреде у месту.

 tprhoi
Kfar Saba, Israel • 134 contributions

 1

מרגש ומעצב

Mar 2017 • Couples

בית הכנסת מרשים. משמש בעיקר לקונצרטים. לפעמים בחגים הקהילה היהודית מביאה שליח ציבור. בית הכנסת הזה הוא עדות חיה לקהילה תוססת שהיתה כאן לפני המלחמה. צריך לתאם את הביקור מראש. בחורים דוברי עברית בשם מרקו פִּיֶּשֶׁר מנוביסאד או דבור שלום מבלגרד. פרטים עליהם תמצאו במטיל או בפייסבוק

Written 16 March 2017

Коментар 9.

Превод коментара: Узбудљиво и тужно. Синагога је импресивна. Користи се углавном за концерте. Понекад на празнике јеврејска заједница доведе кантора. Ова синагога је сведочанство живе заједнице која је била овде пре рата. Посета мора бити унапред најављена.

Коментари 8, 9, 10 и 11 написани су од стране израелских туриста који вероватно немају продичних веза са Србијом. Сва четири коментара су позитивна, са високим оценама. Посетиоци су одушевљени синагогом и свакако емотивно погођени судбином новосадских Јевреја. Из коментара се сазнаје и да је вођење кроз синагогу било на хебрејском језику.

 besarit2017
Israel • 27 contributions

 0

Коментар

מעניין הסיפור ומה קורה היום

Sep 2017 • Friends

בית הכנסת נשמר כמבנה, כיום משמש כאולם קונצרטים ומקהלות. מעניין לדעת שזה היווה נקודת איסוף של הקהילה היהודית את מחנות ריכוז במלחמת העולם השנייה.

Written 29 September 2017

10.

Превод коментара: Прича је занимљива. Синагога је сачувана као зграда, данас се користи као сала за концерте и за хорове. Занимљиво је да је ово било место где су сакупљени чланови јеврејске заједнице уочи одвођења у концентрационе логореу Другом светском рату.

 דוד מילר
Haifa, Israel • 915 contributions

 0

מרשים מאוד

May 2017 • Couples

בית כנסת מרשים מאוד. ענק. יפה ברמות על. מדהין מדהים מדהים. אסור לפספס. חובה. ומומלץ מאוד. אחד ממקומות החובה לביקור

Written 3 May 2017

Коментар 11.

Превод коментара: Веома импресивно. Веома импресивна синагога. Огромна. Има лепе галерије. Фантастично, фантастично, фантастично. Не треба пропустити. Топло препоручујем. Једно од места које треба посетити.

5.2. ОЦЕНЕ СИНАГОГЕ У СУБОТИЦИ

Синагога у Суботици има укупно 103 оцене при чему, за разлику од новосадске, чак две негативне (Графикон 3). Ове негативне оцене потичу из периода пре обнове синагоге и везане су за њено тадашње стање.

Графикон 3. Оцене суботичке синагоге

Reviews Q&A

4.5 103 reviews

Извор: www.tripadvisor.co.uk

На жалост, постоји само два коментара али су оба потпуно позитивна са највишим оценама. Високе оцене суботичке синагоге везују се за њене естетске вредности и визуелни утисак а не са историјски контекст објекта.

 Jeannine L
Modiin, Israel • 58 contributions

Subotica's beautiful synagogue

Dec 2017 • Business

We visited tbe city and Lake Palic as well. It was a must for us to see this beautiful synagogue, one of the most beautiful in Europe. We recommend taking a guided tour.

Written 24 August 2018

This review is the subjective opinion of a Tripadvisor member and not of Tripadvisor LLC.

Коментар 1.

 Jeannine2014
Modiin, Israel • 56 contributions

 0

A renovated historical building

Aug 2017 • Business

We visited there before completion of the newly renovated buiding, which makes it one of the most beautiful synagogues in Europe. A must see place!

Written 16 July 2018

This review is the subjective opinion of a Tripadvisor member and not of Tripadvisor LLC.

Коментар 1.

На сајту www.tripadvisor.co.uk налазе се, као што је речено, коментари израелских туриста за још три локације које су везане за Јевреје али за које не постоји званична организована туристичка посета. То су синагога и јеврејско гробље у Земуну и споменик *Породица* у Новом Саду.

5.3. ОЦЕНЕ СИНАГОГЕ (РЕСТОРАНА) У ЗЕМУНУ

Објекат синагоге у Земуну данас служи као ресторан. Посетиоци су очигледно посетили објекат због његовог примарног карактера али објекат није могуће обићи у том контексту и самим тим коментари нису усмерени у том правцу.

Reviews Q&A

3.5 17 reviews

Excellent		4
Very good		7
Average		3
Poor		2
Terrible		1

Оцене земунске синагоге (ресторана)²⁴

Три постојећа коментара су усмерена на податке о историјском контексту и значају ове синагоге. Сва три коментара су дали израелски туристи који су очигледно посетили ову локацију због историјске везе са породицом Херцл.

²⁴ https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g294472-d8077236-Reviews-Zemun_Synagogue-Belgrade.html (приступљено 14.7.2021); https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g1898555-d4309257-Reviews-Sinagoga-Zemun_Belgrade.html (приступљено 14.7.2021).

yossi41
Beersheba, Israel • 8,581 contributions

שימש כביתו של הרב אלקלעי

Sep 2018 • Friends

יצאנו עם יואל מחברת "נועה טורס". ברגע שיש הסבר היסטורי מפורט. המשמעות, הרעיון וקידום לגבי ספרו של הרצל "מדינת היהודים" משתנה. לא אפרט יותר מיד. כדאי לקחת את המדרך.. אבל היסטוריה, "אקזיט" והפוליטיקה מאחורי הטעמה של הרצל, תראה ממבט טחר ואמר זאת בתור ציוני אתיסט

Written 17 September 2018

Коментар 1.

Превод коментара: Служила је као синагога рабина Алкалаја.Ишли смо са Јоелом из компаније „Ноа Турс“. Једном када чујете детаљно историјско објашњење, значење, идеја и промоција Херцлове књиге „Држава Јевреја“ се мења.Нећу улазити у превише детаља. Потребно је узети водича...

דוד מילר
Haifa, Israel • 915 contributions

מזור

May 2017 • Couples

קשה להבין מה קורה פה. מלבד כתובת בעברית מעל הדלת. שממנה אפשר להבין שהעה פה בית כנסת. נכון לעכשיו זה מסעדה

Written 3 May 2017

Коментар 2.

Превод коментара:Тешко је разумети шта се овде догађа. Осим хебрејског натписа изнад врата нема ништа из чега се може закључити да се ради о синагоги. Тренутно је ресторан у објекту.

shakedbachbut
141 contributions

בעבר בית כנסת בהווה מסעדה

Oct 2015 • Friends

המבנה עדין עומד ויציב אך הוסב למסעדה לפני כחמישים שנה. לא נשארו שום סימני בית כנסת או מאפייני יהדות שונים מלבד כתובת אחת חקוקה באבן מעל דלת הכניסה למסעדה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"

לא הצלחנו להבין אם קיים עוד בית כנסת באותו הרחוב או שחל בלבול מתמשך

Written 8 October 2015

Коментар 3.

Превод коментара:Некада синагога, а сада ресторан.Зграда и даље стоји и у добром је стању, али је пре педесетак година претворена у ресторан.Није остало никаквих ознака синагоге или било каквих јеврејских обележја осим једног натписа уклесаног у камену изнад улазних врата ресторана: „И направили су ми храм и у њему сам пребивао“.Нисмо могли да схватимо да ли је у истој улици постојала још једна синагога или је настала забуна.

5.4. ОЦЕНЕ ЈЕВРЕЈСКОГ ГРОБЉА У ЗЕМУНУ

На сајту www.tripadvisor.co.uk тренутно се налази само два коментара израелских туриста који су посетили јеврејско гробље у Земуну.²⁵ Оба коментара која се односе на јеврејско гробље у Земуну су детаљна, поред самог гробља коментаришу и шири контекст Земуна. Из оба коментара се закључује да је посетиоцима била изузетно важна чињеница да су на том гробљу сахрањени деда и баба Теодора Херцла.

 anat20152015
Jerusalem, Israel • 140 contributions

מעניין למי שמחפש שורשים יהודים

Jul 2019 • Friends

בית הקברות נמצא מול מגדל גרדוש, נקודת תצפית מצוינת להתחלת הביקור בזמון, משם אפשר לרדת בסמטאות עתיקות לטיילת שעל גדות הדנובה. רצוי מאד להגיע במונית. בחלקו האחורי של בית הקברות הנוצרי מצויה חלקה יהודית עם קברות עתיקים, כולל משפחות הונגריות שזה מוצאן, דוגמת משפחתו של הרצל. מומלץ לחובבי שורשים.

Written 19 July 2019

Коментар 1.

Превод коментара: Занимљиво за оне који истражују порекло Јавреја. Гробље се налази испред куле Гардош, изврсног полазишта за обилазак, одакле се древним сокацима можете спустити до шеталишта на обали Дунава. Препоручује се долазак таксијем. На зачелју хришћанског гробља налази се јеврејска парцела са старим гробљем, укључујући јеврејске породице мађарског порекла, попут породице Херцл. Препоручује се љубитељима генеалогije.

 ישראל ע
267 contributions

עירה עתיקה

May 2017 • Couples

ע"ירה קטנה על הנהר בצפון בלגרד שהיא כמו יפו לתל אביב, אזור זה היה בשליטת האוסטרו הונגרים החל מתחילת המאה ה-18 ולכן פיתח אדריכלות ומבנה עירוני שונה מבלגרד ויפה, מעין עיר אוסטרית ישנה, במקום זה יש נמל יפה סמטאות, בתי קפה על הדנובה, וזאת גם עיר הולדתם של הורי הרצל (נקודה יהודית). משכנה של קהילה יהודית מהמאה ה-18. לא רחוק משם, שלט המעיד, שבמקום היו בית כנסת ספרדי ובית ספר יהודי היום נמצא במקום מסעדה שמשרתת לקוחות שונים ואין זכר לבית הכנסת הוא נמכר עקב אי יכולת של אנשי הקהילה לתחזק אותו. ישנו בית קברות העתיק משנת 1747 המשותף לכולם. בבית הקברות העתיק נמצאים קברם של שמעון לייב הרצל, סבו של הרצל וגם סבתו רבקה קבורה לא רחוק מקברו של הסב.

Written 3 June 2017

Коментар 1.

Превод коментара: Стари град. Мали град на реци на северу Београда који је попут Јафе уз Тел Авив, ово подручје су контролисали Аустроугари од почетка 18. века и стога је развило другачију архитектуру и урбану структуру од Београда, леп је као неки стари аустријски град са лепим лучким улицицама, кафићима на Дунаву. Ово је такође и родни град Херцлових родитеља (јеврејска моменат). Место у којем је живела јеврејска заједница од 18. века. Недалеко, постоји знак да су постојале сефардска синагога и јеврејска школа. Данас у објекту постоји ресторан, док се синагога не помиње. Продата је због немогућности заједнице да је одржава. На старом гробљу налазе се грбови Шимона Леиба Херцла, Херцловог деде и такође његове баке Ребеке, сахрањене недалеко од дединог гроба.

²⁵ https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g1898555-d3936053-Reviews-Zemun_Cemetery-Zemun_Belgrade.html (Приступљено 7.11.2021).

5.5. ОЦЕНЕ СПОМЕНИКА *ПОРОДИЦА* И КЕЈА ЖРТАВА РАЦИЈЕ

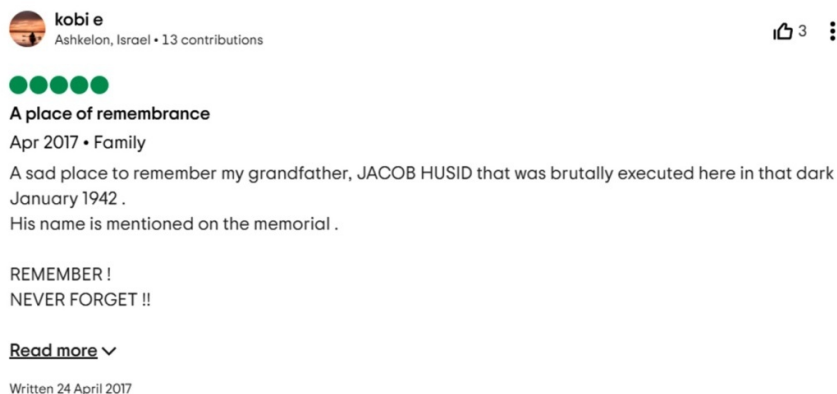
Споменик *Породица* је вероватно најпознатији, а свакако најзначајнији споменик страдалим Новосађанима. Према речима туристичког водича Марка Фишера, готово свака група израелских туриста коју он води, обавезно обиђе и ову локацију. На сајту www.tripadvisor.co.uk тренутно се налази само два коментара израелских туриста.²⁶

Коментар

1.

Превод коментара: Узбудљиво и болно. Споменик сећања на Холокауст је страشان спомен на оно што се овде догодило у Другом светском рату. Мађари, а не Немци, убили су нашу браћу тако што су их живе бацали у залеђени Дунав. Постоје неке информације на хебрејском. Пожељно је нагажовати локалног водича који говори хебрејски а који се зове Марко Фишер (на Фејсбуку). Покојни Томи Лapid, рођен у Нови Саду, има улицу која носи његово име.

Коментар 2.

Оба коментара упућују на познавање карактера места од стране туриста. Први коментар нешто детаљније описује дешавања у току Рације у односу на други коментар, који опет има лични карактер будући да је у Рацији страдао деда од аутора коментара.

²⁶ https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g295380-d550543-Reviews-Monument_to_the_Victims_of_the_Raid-Novi_Sad_Vojvodina.html (Приступљено 7.11.2021)

6. АНКЕТНО ИСТРАЖИВАЊЕ

За потребе испитивања становништва Израела о туристичкој посети Србији и мотивима за ту посету обављено је анкетирање. Анкета је рађена у периоду од 19. марта до 5. августа 2021. године. Разлог за овако дуг период анкетирања јесте то што је испитанике било изузетно тешко мотивисати да попуне анкету. За овај период анкету је попунило 75 испитаника. Који су тачно разлози незаинтересованости Израелаца да учествују у овој анкети, тешко је рећи. Вероватно се ради о одређеном степену незаинтересованости али и неповерењу који је код Јевреја последица ужаса Холокауста.

Анкетирање је вршено на неколико начина:

- преко фејсбук групе удружења Hitahdut Olej Ex Jugoslavija. Ово удружење окупља усељенике у Израел са територије бивше Југославије. Адреса групе је: <https://www.facebook.com/groups/54690396838>.
- преко фејсбук групе туристичког водича Марка Фишера из Новог Сада, специјализованог за вођење група из Израела. Адреса групе је: <https://www.facebook.com/groups/1936118100030011/>.
- слањем индивидуалних порука пријатељима и колегама из Израела
- преко туристичког водича из Хаифе Тање Бен Хаим Марчетић.

Циљ анкете је био да се, првенствено, испита заинтересованост Израелаца за посету Ап Војводини и Србији, затим да се сазнају утисци особа које су већ посетиле Србију, али и да се открију евентуални мотиви Израелаца за посету Србији и какву улогу у тој мотивацији има јеврејска културна баштина на територији АП Војводине.

Анкета је рађена на енглеском језику. Кориштена је комбинација отворених и затворених питања.

Уводни део анкете је садржавао лична питања у циљу утврђивања типа испитаника: пол, узраст и школска спрема.

Главни део анкете је започињао са питањима која делом припадају и уводном делу а то је земља становања, земља рођења као и место рођења оца и мајке. Уз ова питања стоји и питање која је испитаник генерација у Израелу. Циљ ових питања је да се изврши категоризација испитаника у односу на њихове одговоре, односно да се утврди да ли порекло са територије данашње Србије игра улогу у мотивацији за

туристичку посету Србији, али и да ли постоји у разлика у одговорима између особа рођених у Србији и одсељених у Израел и наредних генерација – потомака таквих исељеника.

Питања 10. и 11. се односе на утврђивање броја испитаника који су до сада посетили Србију и разлога њихове посете.

Питањима 12. и 13. се утврђује знање испитаника о сопственој прошлости и прошлости његове породице.

Питањем 14. се испитује њихово знање о јеврејској баштини у Србији.

Питање 15. представља увод у наредна питања којима се испитаник анкетира о њиховим потребама и жељама приликом посете Србији/АП Војводини као и евентуалним условима под којима би дошли. За питања 16. и 17. кориштена је Ликертова скала (1-3) са понуђеним одговорима: 1 – неважно, 2 – неодређено, 3 – важно, са циљем да се утврди у којој су мери ставови испитаника позитивни или негативни према понуђеном ставу.

Будући да су Израелци због специфичне јеврејске културе често мотивисани културолошким ставовима, питање број 18. је усмерено на њихову мотивацију посете Србији у контексту јеврејске културе и то да ли би њихова посета Србији била више мотивисана религиозним или историјским разлозима.

Питања 19. и 20. се односе на њихове утиске са досадашњим посета и евентуалне промоције Србије преко друштвених мрежа.

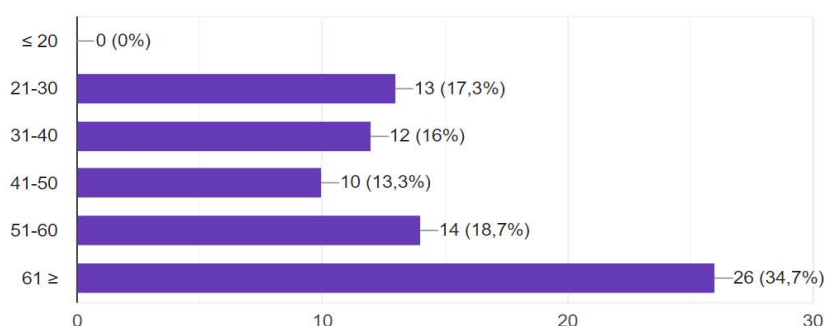
Претпоследњим питањем затвореног типа испитаници су давали мишљење да ли би организовање посебне специјализоване туристичке туре у Србији посвећене јеврејској културној баштини привукло већи број израелских туриста.

Последње питање је отвореног типа и односи се на мишљење, сугестије и критике испитаника.

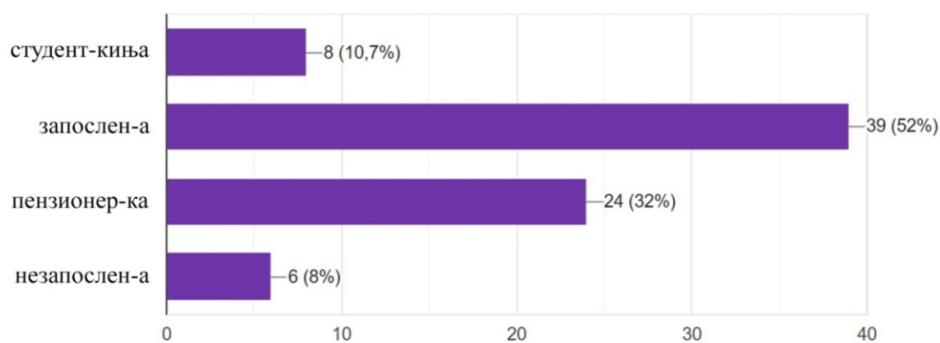
6.1. РЕЗУЛТАТИ АНКЕТЕ

Анкету је попунило 75 особа старости изнад 21 године. Највише испитаника, 34,7%, имало је преко 60 година (Графикон 2). Од укупног броја испитаника, 53% су били мушкарци а 47% жене. Највећи број испитаника је запослен (52 %) док 10,7 % отпада на студенте (Графикон 3). Чак 74,7 % испитаника има завршено високо образовање (факултет, мастер, докторат) (Графикон 4). Ово говори да већина испитаника припада активним особама.

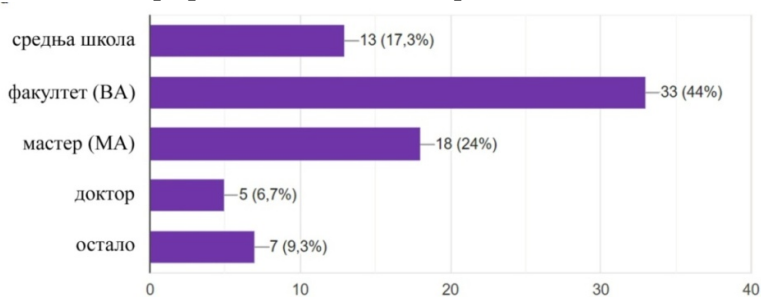
Графикон 2. Старосна структура испитаника

Графикон 3. Занимање испитаника

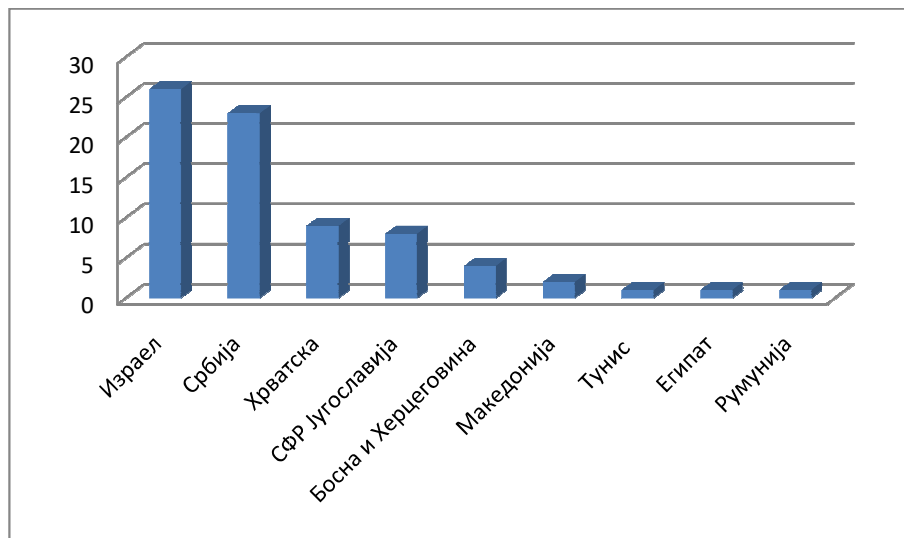
Графикон 4. Школска спрема испитаника

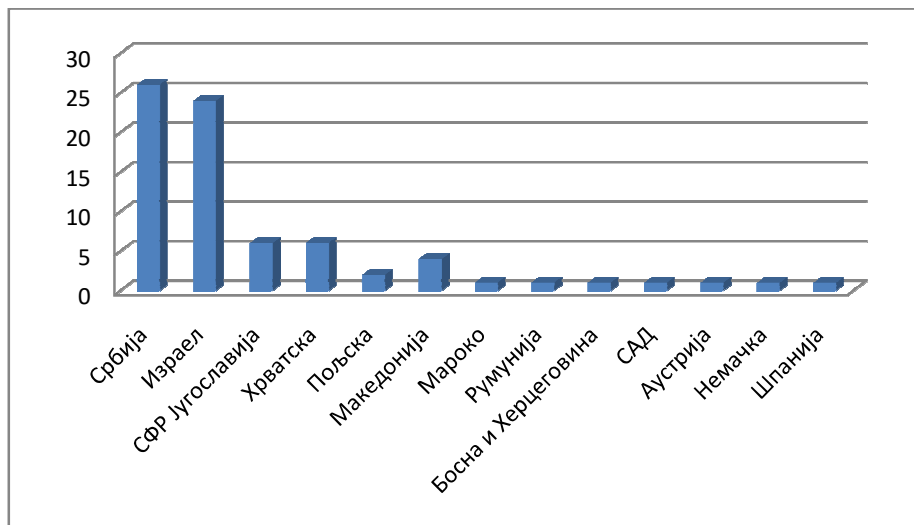
По питању места рођења највише испитаника је рођено у Израелу (75 %), затим у Србији (10 %), Сједињеним америчким државама (3 %), Хрватској (3 %), Мексику и Македонији (по 1 %). Као место рођења 7 % испитаника је навело бившу СФР Југославију. Ови подаци одговарају и подацима о месту рођења родитеља испитаника.

Узевши у обзир податке о рођењу родитеља (Графикони 5-6) (место рођења очева 52 % испитаника је простор бивше СФРЈ, од чега 42 % Србија, а место рођења мајки 57 % испитаника је рођено на простору СФРЈ, од чега 43 % на простору Србије) може се закључити да више од половине испитаника има везе са овим поднебљем у контексту порекла.

Графикон 5. Место рођења оца испитаника

Графикон 6. Место рођења мајке испитаника

Укупно 35 % испитаника нема породичне везе са територијом данашње Србије, док је 5 % испитаника рођено на територији Србије али данас живи у Израелу. Од укупног броја испитаника који живе у Израелу 34 % је прва генерација рођена у Израелу, 19 % друга, 3 % трећа, 3 % пета, а 1 % седма генерација рођена у Израелу.

Од укупног броја испитаника 86,7% је до сада посетило Србију. Од тог броја 40% испитаника је, како приказује Графикон 7, навело да им је главни разлог посете Србији био везан за порекло: посета родитељској кући и гробовима предака, проучавање породичне историје итд. Затим, 16% испитаника је навело да им је разлог посете Србији била посета пријатељима и родбини, а 5 % да је у питању био пословни пут. Из чисто туристичких разлога (одмор, рекреација) Србију је посетило 34% испитаника. Четири испитаника (5 %) није навело разлог посете.

97,3% испитаника је навело да зна где им је породица живела пре Холокауста, односно пре Другог светског рата али чак 26,7% њих није упознато са историјом своје породице.

На питање да ли им је познато да у Србији и Војводини има сачуваних синагога и ако знају да наведу где 49 испитаника је навело само по један град: Суботица, нови Сад и Београд, док је преостали број навео по два или три места. Највише испитаника је знало за синагогу у Новом Саду, њих 36, затим у Суботици – 29 и потом у Београду – 9 испитаника.

Будући да најчешће постоји културолошка, а свакако и језичка баријера између Србије и посетилаца из Израела, разумљив је висок проценат одговора (49 %) да је важно вођење од стране едукованог водича (тек 15 % је одговорило да им је то неважно). и 60% одговора да им је важно постојање промотивног материјала на страним језицима (енглески, јеврејски).

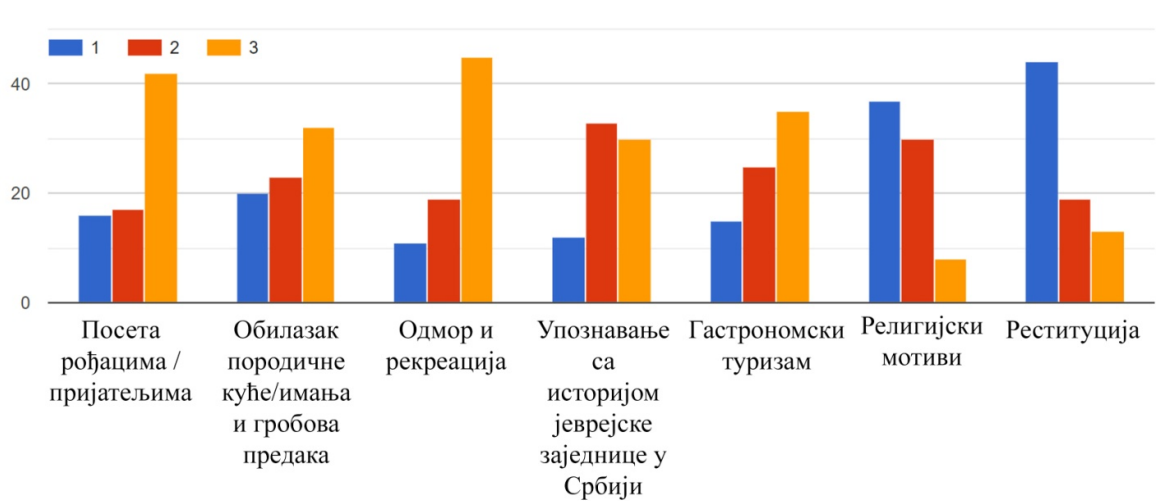
Гледајући мотиве евентуалне посете Србији у будућности највише испитаника је одговорило да су то одмор и рекареација, затим посета рођацима и пријатељима, упознавање са историјом јеврејске заједнице у Србији и обилазак породичне куће и гробова предака. Најмању важност међу мотивима имају религијски мотиви и реституција. Овакви одговори упућују на секуларне особе које ће обилазити јеврејску баштину из чисто личних или историјских разлога а не верских. У прилог томе иду и одговори испитаника на 18. питање на које је 94,67% одговорило да би радије посетило Србију због историјских а не религијских мотива. О секуларности посетилаца говоре и релативно уједначени одговори по питању поштовања јеврејских верских закона приликом туристичке посете.

Донекле је изненађујућ проценат испитаника (46,67%) који су навели да им није важно постојање кошер исхране приликом посете Србији (Графикон 8). Будући да постоји више степена кошер исхране сматрам да је овде дошло до не разумевања питања. Већина Израелаца, на пример, не конзумира свињско месо из чисте навике а не због религиозних разлога, а у Србији не конзумирање свињетине се сматра за верску кошер исхрану.

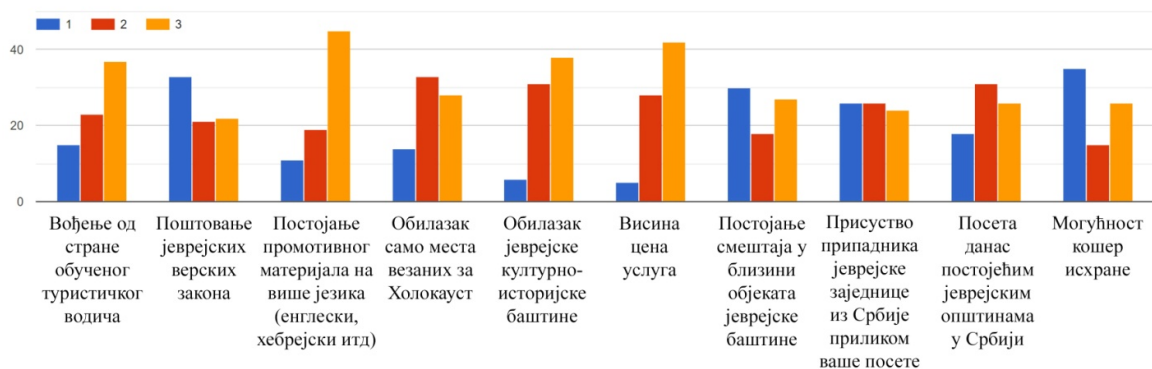
Испитаници су дали благу предности важности посете јеврејској културно-историјској баштини у односу на локације искључиво везане за Холокауст.

Интеракција са постојећим јеврејским општинама и њиховим члановима је неодређеног значаја за посетиоце из Израела.

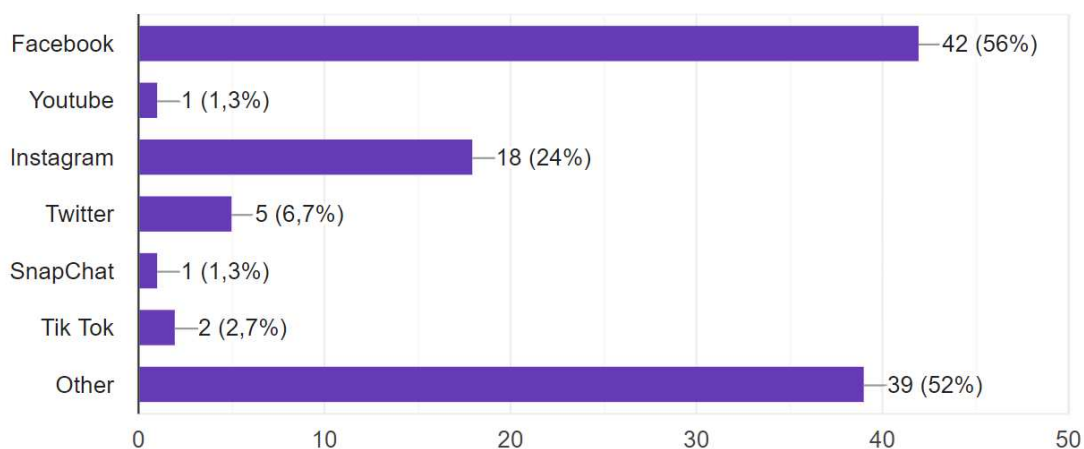
Графикон 7. Ставови испитаника у вези евентуалне посете Србији: 1 – неважно, 2 – неодређено, 3 - важно

Графикон 8. Ставови испитаника у вези евентуалне посете Србији: 1 – неважно, 2 – неодређено, 3 - важно

Графикон 9. Одговори на питање да ли су и где испитаници након посете Србији промовисали свој боравак у Србији, Србију и своје утиске

7. МОГУЋНОСТИ КРЕИРАЊА ТУРИСТИЧКОГ ИТИНЕРЕРА ЗА ПОСЕТУ ЈЕВРЕЈСКОЈ КУЛТУРНОЈ БАШТИНИ У ВОЈВОДИНИ

Велик број испитаника, 81,3%, приликом анкетања је навео да сматра да би специјализована туристичка рута везана за јеврејско културно-историјско наслеђе повећало број туриста из Израела.

Испитаници су као додатни коментар навели разнородне ставове који могу помоћи у утврђивању потреба овог вида туризма:

- Важна је природа у комбинацији са јеврејском културом.
- Већина израелских туриста долази да посети Београд као град, да види општа туристичка места, да поједе добру храну и обави шопинг.
- Турнеја треба да покаже све стране Србије, а не само историју.
- Побољшање организације са доступним подацима о архивима у којима могу да се пронађу подаци о породици, подаци о јеврејским општинама и туристичким водичима итд.
- У Земуну је живео Херцлов отац што је веома важно за Израелце.
- Мислим да би била добра идеја да направите једнодневни обилазак одређених јеврејских локација у неким градовима и селима, која укључују синагоге, гробља, важне јеврејске куће у којима се живело пре Холокоста. Такође, винска тура је добра идеја у региону Фрушке горе.
- Израелци су заинтересовани за синагогу у Новом Саду и Суботици, ново и старо јеврејско гробље са гробом настрадалог војника Марвице, затим музеј, али и пуно куповине.
- Туристи из бивше Југославије ће тражити корене и породичне трагове у подручјима где је њихова породица некада живела.
- Интерактивна ГПС мапа са „јеврејским“ локацијама: синагоге (постојеће и бивше), гробља, јеврејске заједнице, места рођења познатих српских Јевреја, концентрационе логоре итд.

Као главне утиске на Србију и своју прву асоцијацију на Србију 13 испитаника је навело лепу природу, 14 одговора је везано за љубазност људи и топлу добродошлицу на коју су испитаници наишли, седам одговора је везано за добру храну и пиће, девет одговора је везано за провод, затим неколико неколико одговора да се ради о ниским ценама и добром шопингу итд. Највише одговора, 21, везано је за личне везе испитаника са Србијом односно са породичном прошлости испитаника.

На основу коментара испитаника може се закључити да Србија па самим тим и АП Војводина, привлаче највише изралеских туриста чије порекло потиче са простора данашње Србије. У складу са тим, највише их и привлаче културно-историјске локације везане за јеврејску и личну историју. Због тога би се требале укључити у туристичке обиласке и остале локације јеврејске провенијенције које данас постоје и сведоче о живој прошлости Јевреја у овим крајевима. На пример, у Новом Саду би то могле бити следеће локације:

- *Јеврејско уточиште за старе и сирочад*: 1933. године је отворен први део комплекса Дома за старе и сирочад. Грађевина је имала сутерен, приземље и спрат са предвиђеним капацитетом за смештај до 60 штићеника. Године 1936. започета је изградња другог дела планираног здања и 1938. године подигнуто је једносратно крило зграде за прихват 30 дечака и 30 девојчица без родитеља. Средства за рад су прикупљана од добровољних прилога. У дому је постојала трпезарија, амбуланта, заједничке просторије, учионице и богомоља. Спољни изглед је веома једноставан, равних линија без архитектонских украса, једино је на полукружном венцу изнад улазних врата у плитком рељефу изведена флорална декорација уз јеврејске симболе. Пројектант је био Никола Хандлер. Тужна судбина пратила је станаре јер су и деца и старци из Дома убијени у логорима током Холокауста. Надоградњом поткровља у мансардном крову и модификацијом отвора коришћењем бетонских декоративних елемената, зграда је 1975. године у великој мери променила изглед. Данас су овде смештене просторије Радио-телевизије Војводине.²⁷

- *Јеврејски културни дом*: будући да су новосадски Јевреји водили веома активан друштвени, културни и спортски живот јавила се потреба да објектом у који ће се сместити сва јеврејска удружења. До тога је дошло 1935. године када су сва јеврејска

²⁷Olga Andrašić, *Sećanja najevrejskiNovi Sad*. Преузето са: <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882> (приступљено 14.7.2021).

друштва смештена у нову зграду названу Јеврејски културни дом. Грађена је у тада модерном стилу, геометризованих линија, са два спрата са уличне стране и трактом према синагоги где је била сала са бином и 655 места, балконом, свлачионицама и гардеробама. Наменски пројектоване просторије добиле су друштвене организације, забавиште и управа Јеврејске општине. Овде се одвијао до 1941. године готово читав живот заједнице. Данас је у овом објекту Висока школа струковних студија за образовање васпитача.²⁸

- *Хуманитарно друштво „Кора хлеба и дечије обданиште“*: истакнута јеврејска активисткиња и добротворка, Јелена Кон, 1925. године је организовала „Друштво за бесплатно дељење хлеба“. У идеји и њеној реализацији подржала је целокупна новосадска јавност. Организација је исте године променила назив у „Кора хлеба“. Бринула је о деци без родитеља, сиромашној деци и младим мајкама, па је у склопу друштва организован дом за одојчад, обданиште и медицинско саветовалиште. Године 1933. ова институција је добила властиту зграду у данашњој Улици Соње Маринковић. Пројектовао ју је чувени архитекта Ђорђе Табаковић и била је први наменски грађен објекат за дечије обданиште. Има високо приземље и два спрата. Изведена је у вишебојним појасима са израженом средишњом вертикалом. Изнад улаза је импозантна скулптура *Мајка са дететом*, рад вајара Михаља Корна. Јелена Кон је убијена у Рацији 1942. године.²⁹

Свакако да се у већини градова и села могу пронаћи локације које могу постати саставни део туристичких рута. А то су првенствено синагоге и гробља.

Велика предност за ово представља и пројекат „Мапирање синагога на простору АП Војводине“ Архив Војводине и Департмана за географију, туризам и хотелијерство Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду. Резултати пројекта су публиковани на адреси <https://platformaugrozenabastina.arhivvojvodine.org.rs/>.

„Данас постоји три синагоге на географском подручју Војводине, једна у Новом Саду, једна у Суботици и једна у Земуну. Током Другог светског рата и у периоду 1945-1990. године срушено је или запуштено 60 јеврејских синагога на простору Војводине. У Банату су синагоге рушене од стране нациста за

²⁸Olga Andrašić, *Sećanja najevrejskiNovi Sad*. Преузето са: <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882> (приступљено 14.7.2021).

²⁹Olga Andrašić, *Sećanja najevrejskiNovi Sad*. Преузето са: <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882> (приступљено 14.7.2021).

време Другог светског рата. У Срему су у исто време рушене од стране усташа, док су у Банату синагоге рушене после Другог светског рата од стране комунистичких власти. За многе синагоге се не зна да су постојале у мањим местима. Како се ради о јединственим споменицима културе и историје важних периода у мултиконфесионалном и мултиетничком развоју овог простора потребно је осавремењен попис свих синагога на територији Војводине са што више историјских информација у свакој срушеној, али и покушај туристичке валоризације постојећих 5 синагога. Важно је да синагоге пошто се не користе више у молитвене и ритуалне намене користе за промоцију јер се на тај начин постиже њихова самоодрживост.³⁰

Сличан значај може да има и пројекат „Мапирање и дигитализација јеврејских гробља у Војводини“ који су прошле године покренули Завичајни клуо општине Шид, Јеврејска општина Нови Сад и Архив Војводине.

7.2. ПРЕДЛОГ ИТИНЕРАРА

План за дводневни обилазак јеврејске културно-историјске баштине у Војводини:

Први дан:

1. Нови Сад:

- обилазак петроварадинске тврђаве као „видиковца“ за упознавање топографије Новог Сада и упознавање са историјом јеврејске заједнице у Петроварадину као једном од најстаријих на тлу Војводине (трајање 60 минута)
- обилазак споменика Породица на Кеју жртава рација (трајање 30 минута)
- обилазак синагоге (трајање 30 минута)
- обилазак јеврејског гробља (трајање 30 минута)
- обилазак Музеја Војводине који чува и излаже део налаза из Челарева (трајање 60 минута)

³⁰ <https://platformaugrozenabastina.arhivvojvodine.org.rs/?p=203>. (приступљено 6.8.2021)

2. Бачка Паланка: обилазак јеврејског гробља и гробова знаменитих рабина
3. Црвенка: обилазак циглане као места страдања Јевреја у току Холокауста (трајање 30 минута)
4. Апатин: обилазак синагоге са јединственим муралом на плафону (трајање 30 минута)

Други дан:

5. Суботица:
 - Обилазак синагоге у Суботици (трајање 60 минута)
6. Сремска Митровица: обилазак Спомен-обележја на месту страдања Срба и Јевреја 1942. године (трајање 60 минута)
8. Земун: обилазак синагоге и гробова деде и бабе Теодора Херцла (трајање 60 минута)

8. SWOT АНАЛИЗА

Снаге (strengths)	Слабости (weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> • Пројекти дигитализације и мапирања јеврејске баштине (синагоге, гробља итд) • Грантови за међународне пројекте специјализоване за јеврејску културу • Добри дипломатски односи између Србије и Израела • Постојање туристичких водича у Србији специјализованих за израелске туристе • Постојање туристичких водича у Израелу који говоре српски • Увођење нових авионских линија Израел-Србија 	<ul style="list-style-type: none"> • Слаба заинтересованост јеврејске заједнице у Србији • Лоша очуваност јеврејске културне баштине • Непостојање разрађеног итинерара за обилазак јеврејске баштине у Војводини • Усмереност израелских туриста према шопингу и другим врстама туризма • Криза изазвана епидемијом ковид вируса
Шансе (opportunities)	Претње (threats)
<ul style="list-style-type: none"> • Међународна рута јеврејског културног наслеђа • Поврат имовине жртава Холокауста преко реституције • Обележавање локација страдања у Холокаусту • Отварање ресторана са могућношћу кошер исхране • Реконструкције објеката јеврејске провенијенције • Едукација већег броја туристичких водича за вођење израелских туриста 	<ul style="list-style-type: none"> • Опасност од незаинтересованости струке да се бави изучавањем и презентацијом јеврејске баштине • Повећање антисемитизма у Србији и окружењу • Продужење кризе изазване епидемијом ковид вируса • Све веће пропадање споменика јеврејске културе • Могуће погоршање дипломатских односа Србије и Израела због признавања независности Косова и Палестине

9. ЗАКЉУЧАК

Јеврејска култура, као специфичност овог народа, представља једну од најкомплекснијих појава у историји. Иако се у савремено доба глобализације генерално губе национална и верска обележја народа, за данашње Јевреје се може рећи да припадност свом народу описују недељиво кроз религију, народност и државност. Ипак, главна одлика јеврејског народа и њихове културе јесте религија јудаизам, и све оно што из ње произилази. Сваки сегмент секуларног свакодневног живота такође, директно или индиректно произилази из религије.

Готово потпуно уништење јеврејске заједнице у Европи у току Холокауста, као и послератно намерно или ненамерно уништење јеврејске баштине резултирали су да су трагови јеврејске културно-историјске баштине готово непознати и „егзотични“.

Долазак у Србију израелских туриста који су пореклом из ових крајева често представља културни туризам, али, као што је наведено у уводу, посебну врсту културног туризма када се не упознајеш са другим културама него са својом сопственом.

Узевши у обзир величину и популацију Израела и Србије може се рећи да је број израелских туриста у Србији релативно добар и да он представља одличну полазну тачку за формирање специјализованих туристичких тура везаних за јеврејско културно-историјско наслеђе. Свакако да, узевши у обзир одговоре испитаника, ове туре могу да садрже и шире елементе односно са се кроз њих туристи упознају и са општом сликом Србије.

Покретање оваквих туристичких рута могуће је само уз детаљно мапирање јеврејске културно-историјске баштине, затим изградњом туристичке инфраструктуре на најзначајнијим локацијама али и едукацијом туристичких водича специјализованих за вођење израелских туриста.

10. ЛИТЕРАТУРА И ОСТАЛИ ИЗВОРИ ПОДАТАКА

1. Bunardžić, R. (1980): Izložba Menore iz Čelareva. Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd.
2. Деметер, Г. (2018): Синагога у Суботици. Међуопштински завод за заштиту споменика културе, Суботица.
3. М. Илkić, М. (2006): Antičke plombe iz Sotina (Cornacum), „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru“, sv. 48, стр. 57–80.
4. Naučni skup: Menore iz Čelareva, 23. februar 1981. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1983.
5. Pinterović, D. (1965): Da li je u rimskoj koloniji Mursa postojala sinagoga?. „Osječki zbornik“ IX-X, стр. 61-74.
6. Статистички годишњак Републике Србије, 2010, Београд, 2010.
7. Статистички годишњак Републике Србије, 2011, Београд, 2011.
8. Статистички годишњак Републике Србије, 2012, Београд, 2012.
9. Статистички годишњак Републике Србије, 2013, Београд, 2013.
10. Статистички годишњак Републике Србије, 2014, Београд, 2014.
11. Статистички годишњак Републике Србије, 2015, Београд, 2015.
12. Статистички годишњак Републике Србије, 2016, Београд, 2017.
13. Статистички годишњак Републике Србије, 2017, Београд, 2018.
14. Статистички годишњак Републике Србије, 2018, Београд, 2019.
15. Статистички годишњак Републике Србије, 2019, Београд, 2020.
16. Саопштење Републичког завода за статистику - Статистика угоститељства и туризма, Број 16 - год. LXIX, 31.01.2019.
17. Саопштење Републичког завода за статистику - Статистика угоститељства и туризма, Број 20 - год. LXX, 31.01.2020.
18. Sremac, R. (2019): Jevrejske porodice u Novom Sadu i okolini / Jewish families in Novi Sad and the surroundings. Zavičajni klub opštine Šid, Šid.

19. Шосбергер, П. (2001). Јевреји у Војводини. Кратак преглед историје војвођанских Јевреја. Прометеј, Нови Сад.

Вебсајтови:

20. <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/?p=882>.
21. https://www.jons.rs/company_news1.php?id1=1023
22. <https://platformaugrozenabastina.arhivvojvodine.org.rs/?p=203>
23. <https://www.srbija.travel/vesti/8574-izraelski-novinari-upoznaju-lepote-srbije>
24. <https://www.srbija.travel/vesti/9032-izraelski-turoperateri-uz-tos-upoznaju-srbiju>
25. <https://www.srbija.travel/vesti/9543-izraelski-novinari-upoznaju-lepote-srbije-u-zimskom-periodu>
26. <https://www.srbija.travel/vesti/14575-izraelski-novinari-u-poseti-srbiji>
27. <https://www.srbija.travel/vesti/28916-organizatori-putovanja-iz-izraela-u-poseti-srbiji>
28. <https://www.srbija.travel/vesti/30455-srbija-medju-najpopularnijim-destinacijama-u-izraelu>
29. https://www.tripadvisor.co.uk/Attraction_Review-g304096-d324048-Reviews-or50-Synagogue-Subotica_Vojvodina.html
30. <https://www.tripadvisor.co.uk/>

БИОГРАФИЈА

Радован Сремац је рођен 1982. године. Основну и средњу школу је завршио у Шиду. Дипломирао на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду. У периоду 2009-2013. био је запослен као кустос-археолог у Галерији слика „Сава Шумановић“ Шид. Обављао функцију директора поменуте установе 2011-2012. год. У периоду 2014-2017. године био је запослен у Завичајној археолошкој збирци при Народној библиотеци „Симеон Пишчевић“ Шид као кустос-археолог, а од 2018. године у Музеју наивне уметности „Илијанум“ Шид. Звање вишег-кустоса је стекао 2017. године. Члан је Српског археолошког друштва од 2007. године. Редовни члан Матице српске. Истраживачко интересовање се креће од археологије римских провинција Централног Балкана, преко историје Војводине 18-20. века до генеалогije. Аутор је изложби: *Нит којанас веже* (2019) у Музеју наивне уметности „Илијанум“ у Шиду, *Градина на Босуту* намењене за гостовање у земљама региона (2017), музејске поставке Црквене ризнице Српског православног архијерејског намесништва Шидског (2016), *Градина на Босуту* у Завичајном музеју у Руми (2015), *У залеђу престонице – Општина Шид у касној антици* у Галерији слика „Сава Шумановић“ Шид (2012), *Сава Шумановић – лично, породично, национално* у Галерији слика „Сава Шумановић“ Шид (са гостовањем у Музеју савремене умјетности Републике Српске у Бања Луци и у Дому војске Србије у Београду) (2012). Аутор је 27 монографија и преко 90 радова у серијским публикацијама. За свој рад је награђен Вишњићевом наградом у категорији младих стваралаца у култури за 2010. годину, Шестодецембарском Захвалницом Општине Шид (2015), признањем градоначелника Хаифе (Израел) за научно-истраживачки рад о историји јеврејских заједница у Србији (2015) и признањем Министарства спољних послова Израела за ширење и унапређивање српско-израелског пријатељства (2016).

У Новом Саду,

Радован Сремац

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТАМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број: РБР	
Идентификациони број: ИБР	
Тип документације ТД	Монографска документација
Тип записа: ТЗ	Компјутерски медији (PDF)
Врста рада: ВР	Мастер рад
Аутор: АУ	Радован Сремац
Ментор: МН	проф. др Игор Стаменковић
Наслов рада: НР	Мотиви посете израелских туриста Србији: јеврејска културно-историјска баштина у Војводини
Језик публикације: ЈП	Српски / ћирилица
Језик извода: ЈИ	Српски / енглески
Земља публикације: ЗП	Република Србија
Уже географско подручје: УГП	Војводина
Година: ГО	2021.
Издавач: ИЗ	Ауторски репринт
Место и адреса: МА	ПМФ, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад
Физички опис рада: ФО	52 страна, 10 поглавља, 13 слика, 9 графикана, 2 табела

Научна област: НО	Туризам
Научна дисциплина НД	Туризам
Предметна одредница / кључне речи: ПО	туризам, културни туризам, Израел, Србија, Јевреји, културно-историјско наслеђе, Војводина
УДК:	338.482(569.4+497.11) 930.85(=411.16)(497.113)
Чува се: ЧУ	У библиотеци Департамента за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математичког факултета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад
Извод: ИЗ	Јевреји су на територији данашње АП Војводине присутни од античког периода и раног средњег века. Нововековна историја јеврејске заједнице на тлу Војводине оставила је много више материјалних остатака. На жалост, ужаси Холокауста готово су уништили ову заједницу и довели и до уништења великог сегмента јеврејске материјалне баштине. Туристи из Израела су у својим путовањима свакако мотивисани разним мотивима карактеристичним и за туристе из других држава. Међутим, специфичност јеврејске историје 20. века је можда довела до диференцирања посебне врсте културног туристе, туристе који покреће путовање у циљу упознавања сопствене културе. Ту се подразумева посета Израелаца земљама из којих потичу њихови преци и које су напустили након Другог светског рата, односно посета породичној кући, синагоги у месту становања предака итд. Циљ овоог рада је да се анализом тренутног стања јеврејске културно-историјске баштине на територији Војводине и њене туристичке организације, затим анкетирањем потенцијалних израелских туриста пореклом из Србије, истраже прави мотиви посета израелских туриста Србији и утврди до ког степена ове туристе за посету Србији мотивише јеврејска културно-историјска баштина.
Датум прихватања теме: ДП	4.3.2021.
Датум одбране: ДО	
Чланови комисије: КО	др Татјана Пивац, редовни професор, ПМФ, Нови Сад, председник др Игор Стаменковић, ванредни професор, ПМФ, Нови Сад, ментор и члан др Растислав Стојсављевић, доцент, ПМФ, Нови Сад, члан

**UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF SCIENCE
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY, TOURISM, AND HOTEL MANAGEMENT**

KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Computer media (PDF)
Type of record: TR	Printed text
Contents code: CC	Master work
Author: AU	Radovan Sremac
Mentor: MN	Igor Stamenković, PhD
Title: TI	Motives for the visit of Israeli tourists to Serbia: Jewish cultural and historical heritage in Vojvodina
Language of text: LT	Serbian / Cyrilic
Language of abstract: LA	Serbian / English
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2021.
Publisher: PU	Autor's reprint
Publik place: PP	21000 Novi Sad, Trg D. Obradovića 3.
Physical description: PD	52 pages,10 chapters, 13 pictures, 9 charts, 2 tables.

Scientific field: Tourism
SF

Scientific discipline: Tourism
SD

Key words: tourism, cultural tourism, Israel, Serbia, Jews, cultural and
KW historical heritage, Vojvodina

UC 338.482(569.4+497.11)
930.85(=411.16)(497.113)

Holding data: The Library of the Institute of Geography in Novi Sad,
HD SER, Trg Dositeja Obradovića 3, 21000 Novi Sad

Abstract: Jews have been present on the territory of today's Vojvodina since the Roman period and
AB the early Middle Ages. The modern history of the Jewish community on the territory of Vojvodina has left much more material remains. Unfortunately, the horrors of the Holocaust almost destroyed this community and led to the destruction of a large segment of the Jewish material heritage. Tourists from Israel are certainly motivated in their travels by various motives characteristic of tourists from other countries. However, the specificity of the Jewish history of the 20th century may have led to the creation of a special kind of cultural tourist, a tourist who starts a journey with the desire to get to know his own culture. This includes the visit of the Israelis to the countries from which their ancestors originated and which they left after the Second World War, that is, the visit to the family house, the synagogue in the place where the ancestors lived etc. The aim of this work is to analyze the current state of Jewish cultural and historical heritage in Vojvodina and its tourist organization, then to discover the real motives for the visit of Israeli tourists to Serbia (through a questionnaire) and to determine how much Jewish cultural and historical heritage motivates these tourists to visit Serbia.

Accepted by the Scientific Board on: 4.3.2021.
ASB

Defended:
DE

Thesys Defend Board: Tatjana Pivac, PhD, Full Professor, NSM, University of Novi Sad,
DB President
Igor Stamenković, PhD, Associate Professor, NSM, University of Novi Sad, mentor and member
Rastislav Stojsavljević, PhD, Docent, NSM, University of Novi Sad, Member